

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ У ПТНЗ

Висвітлено проблему ціннісних орієнтацій формування особистості майбутнього фахівця у закладах професійно-технічної освіти. Проаналізовано важливі методологічні позиції, засновані на вивченні цінностей ученими різних філософських шкіл. Сформульовано авторське визначення поняття «ціннісні орієнтації». Визначено та розкрито (зовнішні та внутрішні) умови формування ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, формування особистості майбутнього фахівця, заклади професійно-технічної освіти, професійні знання та вміння.

А. В. Шиделко

ЦЕННОСТНЫЕ ОРИЕНТАЦИИ КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ БУДУЩЕГО СПЕЦИАЛИСТА В ПТНЗ

Отражена проблема ценностных ориентаций формирования личности будущего специалиста в учреждениях профессионально-технического образования. Осуществлен анализ методологических подходов основанных на изучении ценностей учеными разных философских школ. Сформулирована авторская дефиниция понятия «ценностные ориентации». Определены и раскрыты (внешние и внутренние) условия формирования ценностных ориентаций будущего специалиста.

Ключевые слова: ценностные ориентации, формирование личности будущего специалиста, учреждения профессионально-технического образования, профессиональные знания и умения.

A. Shydelko

VALUES ORIENTATIONS AS A FACTOR OF FUTURE SPECIALIST'S FORMATION IN A VOCATIONAL SCHOOL

The article reflects the problem of the formation of values orientations of future specialist's personality in vocational schools. The author analyses important methodological approaches based on the studies of values by scientists of different philosophical schools. She also determines the essence of the notion of "values orientations". The terms of the formation of values orientations of a future specialist (both external and internal) are determined by the author.

Key words: values orientations, formation of future specialist's personality, vocational schools, professional skills and abilities.

Постановка проблеми. Формування майбутнього фахівця в закладах професійно-технічної освіти спрямовано на підготовку конкурентоспроможного, висококваліфікованого спеціаліста, який буде здатним, насамперед, транслювати ціннісні надбання українського народу в процесі професійної діяльності. Звернення до проблеми ціннісних орієнтацій за останні десятиріччя в нашій країні набуло особливої актуальності. Інтерес до цих питань зумовлений тим, що система цінностей і ціннісних орієнтацій визначає змістовну сторону розвитку та саморозвитку особистості й акумулює засади її відносин до навколишнього світу, до інших людей, до самої себе, формує основу світогляду й життєвої активності, розширює уявлення молоді про відповідний вид діяльності, сприяє позитивній мотивації щодо здобуття майбутньої професії.

Аналіз останніх наукових публікацій та досліджень. Наукові пошуки вчених щодо проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій, як чинника формування майбутнього фахівця з позиції соціально-філософських і психолого-педагогічних досліджень, розглядаються у працях М. Алексєєвої, Б. Ананьєва, Б. Бакірова, Г. Балла, І. Беха, М. Бобневої, Є. Боринштейна, М. Боришевського, А. Вардемацького, В. Василенко, Є. Головахи, Г. Головних, І. Зазюна, О. Здравомислова, В. Кременя, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Максименка, В. М'ясищева, С. Рубінштейна, А. Ручки, В. Сусленко, А. Табунса, В. Тугаринова, В. Ядова, А. Маслоу, К. Роджерса, В. Франкла та ін.

У процесі дослідження теми нами з'ясовано, що вивченню проблеми цінностей і ціннісних орієнтацій, як провідних констант у формуванні майбутнього фахівця й особистості присвятили свої наукові праці М. Алексєєва, Б. Ананьєв, М. Боришевський, Н. Іванцев, В. Киричук, Н. Коваль, С. Максименко, Н. Мачурова, Л. Разживіна, М. Савчин, В. Слободчиков та ін. Серед зарубіжних учених проблему цінностей

особистості досліджували: М. Рокіч, С. Фелдман, В. Франкл, Ш. Шварц, С. Морісс та ін.

Зважаючи на значний внесок українських і зарубіжних дослідників, зауважимо, що ґрунтовного дослідження потребують питання цінностей і ціннісних орієнтацій щодо перспективи творчої самореалізації майбутніх фахівців-учнів ПТНЗ у професійній діяльності.

Основні завдання авторського дослідження. Мета статті – розкрити зміст поняття «ціннісні орієнтації» в контексті формування майбутнього фахівця у ПТНЗ.

Виклад основного матеріалу. Ціннісні орієнтації є одним із найважливіших елементів структури особистості, оскільки в них сконцентровано суб'єктивне ставлення до об'єктивних рівнів буття людини, що зумовлює спрямованість її соціальної поведінки. Ціннісні орієнтації, виражаючи характер ставлення людини до різних аспектів матеріального і духовного світу, посідають істотне місце у структурі особистості, відображають рівень її розвитку, здійснюють регуляцію діяльності та поведінки.

Ціннісні орієнтації істотно впливають на стиль мислення та життя індивіда, перебіг емоційних і мотиваційних процесів. Завдяки ціннісним орієнтаціям людина вирішує багато життєво важливих для себе питань навчальної, громадської, професійної, суспільно корисної та інших видів діяльності. У них втілюються результати навчання та виховання особистості в окремі вікові періоди розвитку та саморозвитку, набуття життєвого досвіду, особливості світосприймання тощо [1].

Ціннісні орієнтації особистості, її життєві перспективи, плани є проєкцією духовного життя суспільства, які формуються під впливом соціальних чинників, зумовлені системою виховання і навчання. Освіта – духовне обличчя людини, яке формується під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культури, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто сам процес

формування духовності. Даний процес в умовах інформаційного розвитку сучасного суспільства, умовах невизначеності, нескінченних і неперервних перемін суттєво ускладнився у сприйнятті людиною. Для підтримки стану творчої дієвості і працездатності людина особливо потребує певної системи цінностей (С. Гончаренко).

Освітні проблеми є наслідком загальної суспільної ситуації, серед проявів якої – світоглядна аморфність, розпливчастість внутрішніх ціннісних орієнтацій, аксіологічний драматизм. Отже, проблема формування ціннісних орієнтацій майбутніх фахівців є не лише освітньою, а й соціокультурною проблемою, де кінцевим результатом виступають не лише фахові знання, а й формування аксіологічного світогляду.

Поняття аксіології, як науки про цінності було запропоновано французьким філософом П. Лапі (1902), яке позначало галузь філософії, що досліджує учення про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини.

Важливі методологічні позиції, засновані на вивченні цінностей ученими різних філософських шкіл, дозволяють вибудувати основи сучасної аксіологічної освіти: цінності мають значну силу та сприяють створенню нового світу культури (Г. Лотце); питання про призначення людини і сенс її життя можуть бути вирішені у світлі визначених цінностей (В. Віндельбанд); цінність є універсальною системно- і смислоутворювальною філософською категорією (Г. Реккерт); «емоційність» – центральне методологічне поняття аксіологічної системи (М. Шелер); пізнання цінностей – це акт переваг, у процесі якого встановлюються «ранги» цінностей (М. Шелер); теорія цінностей допоможе людині пізнати себе, свої найбільш значущі цілі, прагнення (Р. Перрі); цінність є цінністю, доки вона визнається і є значущою (М. Хайдеггер).

Методологічно важливими є ідеї М. Вебера й Е. Дюркгейма у контексті аксіологічної проблематики, які підкреслювали роль вартостей у визначенні цілей і норм поведінки людей, ідеалів як провідних чинників життєдіяльності особистості. Цінності, на думку Т. Парсона, є вищими принципами, а ціннісна орієнтація – найважливіший компонент внутрішнього світу людини, в якому відображено світоглядні та моральні позиції особистості [8, с. 154-155].

Освітню спрямованість цінностей вивчає наука про цінності освіти (у якій представлена система значень, принципів, норм, канонів, ідеалів, які регулюють взаємодію в освітній сфері та формують компонент відносин у структурі особистості тощо).

На переконання вченої Г. Коджаспірової, педагогічна спрямованість аксіології виступає як її методологічна основа, що визначає систему педагогічних поглядів, в основі яких покладене розуміння і ствердження цінності людського життя, виховання і навчання, педагогічної діяльності та освіти [3, с. 163].

Аксіологія в сучасній педагогіці передбачає різносторонній розвиток цінностей. Для педагогічної науки, у процесі формування системи цінностей підготовки майбутніх фахівців, провідну роль відіграє ціннісна орієнтація особистості учня ПТНЗ.

Зазначимо, що саме ціннісні орієнтації забезпечують цілісність і стійкість особистості, утворюють загальну спрямованість її інтересів і прагнень, утворюють певну ієрархію індивідуальних переваг, формують рівень домагань особистості, тому так важливо сформувати в майбутнього фахівця систему ціннісних орієнтацій. Відтак, ціннісні орієнтації можна визначити як спрямованість суб'єкта на діяльність і певні цінності, які можуть бути сформовані вже у процесі цієї діяльності. Такий підхід обумовлює розгляд професійної підготовки як ціннісно-зорієнтованої діяльності. З урахуванням цих положень особливого значення набуває ціннісно-мотиваційний компонент підготовки. Водночас формування

когнітивно-процесуального компонента діяльності (знання, уміння, навички) зумовлене саме ціннісними орієнтаціями особистості [7, с. 64].

У контексті започаткованого дослідження важливим є визначення тих цінностей, які є основою для формування когнітивного компонента підготовки. Як відомо, кожна професія має свою сукупність цінностей, специфічних для кожного виду діяльності. Серед них особливе значення мають ті, що визначають ставлення особистості до цієї діяльності, а отже, й мотивацію учнів до навчально-пізнавальної діяльності у процесі професійної підготовки. За даними досліджень виділено загальні для учнів цінності, що впливають на вибір професії, ставлення до неї і мотиви участі у професійній діяльності: зміст професійної діяльності й зумовлені ним можливості самореалізації особистості (відповідність інтересам і здібностям, творчість у праці, можливість самовдосконалення); суспільна значущість праці, що визначається її результатами (корисність людям і суспільству); суспільна оцінка трудової діяльності, соціальний статус професії (повага тих, хто оточує, суспільне визнання); ціннісне ставлення до режиму й умов праці: соціально-економічних (характер праці, винагорода за неї), морально-психологічних (можливості міжособистісного спілкування, досягнення успіхів, професійне зростання) тощо [7, с. 67].

Отже, ціннісні орієнтації – найважливіша складова особистості, що має у своїй структурі мотиваційний, когнітивний, емоційний, оцінювальний та інші компоненти. Роль ціннісних орієнтацій полягає в тому, що вони визначають спрямованість професійної діяльності, надають їй вартості, що містить зміст, дозволяють зайняти певну позицію, регулюють поведінку, формують способи самоактуалізації тощо [4, с. 210].

Фундаментальним чинником реалізації особистості учня ПТНЗ у професійній діяльності, виступають ціннісні орієнтації, оскільки вони визначають першорядне ставлення особистості до професійних цілей, завдань і правил, а також перспективу її самореалізації у професії.

Зазначимо, що чітке визначення професійних преференцій ідентифікує особистість учня із обраною професією, а також усіма вимогами, правилами, законами, завданнями, які вимагає обраний фах.

На нашу думку, ціннісні орієнтації – відіграють провідну роль у житті молоді особистості, оскільки визначають її мету та сенс життя і проявляються в усіх сферах людського життя. Ціннісні орієнтації не є константою. Вони суперечливі та динамічні, котрі відповідно до прийнятих у суспільстві норм і правил, продиктованих часом, відображають головні, істотні зміни взаємозалежності особистості із соціумом, а також зміни життєвих, швидкоплинних неочікуваних життєвих ситуацій.

Ціннісні орієнтації виконують ряд важливих функцій: гармонізують та інтегрують духовний світ індивіда, зумовлюючи його соціальну значущість; визначають цілісність, унікальність і неповторність особистості; регулюють поведінку та діяльність людини у суспільстві, впливаючи на її дії та вчинки. Стійкість і внутрішня гармонійність системи вартостей забезпечує такі якості особистості, як цілісність, надійність, вірність певним принципам та ідеалам, здатність до вольових зусиль в ім'я цих ідеалів, активність життєвої позиції. Тоді як нерозвиненість ціннісних орієнтацій – це ознака інфантилізму, панування зовнішніх «стимул-реакцій» у поведінці людини, тобто її недостатньої особистісної зрілості [6, с. 246].

Зазначимо, що існує широка варіативність ціннісно-сміслового ставлення учнів до обраної професії, недостатньої проєкції їхнього майбутнього у сьогодні, що виявляється, передусім, у поверхневому оволодінні навіть тим мінімумом спеціальних знань, навичок, умінь, який передбачений навчальними планами та програмами ПТНЗ. Внаслідок цього первинне піднесення щодо обраного фаху починає знижуватися у багатьох учнів вже з першого курсу навчання, часто завершуючись для

окремих випускників небажанням працювати за здобутою професією [2, с. 145].

Для того щоб мінімізувати означені проблеми, майстрам виробничого навчання, педагогічним працівникам ПТНЗ необхідно з першого курсу забезпечувати свідоме оволодіння учнями професійними знаннями та вміннями, втілювати гуманістичний підхід в освітньо-виховному процесі, звертати увагу на активне формування позитивних ціннісних орієнтацій, пов'язаних із важливими орієнтирами майбутнього фаху. Наголошувати учням, що діяльність якою вони планують займатися повинна, перш за все, їм подобатися і відображати професійні ціннісні орієнтири.

Ціннісні професійні орієнтації – це ті ідеї, перспективи, плани, цілі у формуванні майбутнього фахівця, за які учні готові сперечатися, активно діяти, без чого не уявляють свого майбутнього. Сюди ми віднесемо – свободу, можливість вибору, фінансову незалежність, духовність, гармонійні стосунки, позитивне оточення, визнання, досягнення, особисте вдосконалення, творчість, комфортні умови праці, важливість результатів роботи тощо.

Формування ціннісних орієнтацій особистості відбувається під впливом різних умов. Умови можуть складатися незалежно від суб'єкта, діяти опосередковано, неорганізовано, мати некерований характер. У цьому випадку зародження ціннісних орієнтацій можна розглядати як процес їхнього становлення. З появою спеціально організованого впливу на становлення ціннісних орієнтацій і цілеспрямоване створення спеціальних умов (професійна освіта), такий процес набуває характеру формування ціннісних орієнтацій. Виділяють зовнішні (середовище, соціум, культура, в яких зафіксовані цінності) та внутрішні (потреби, інтереси, властивості особистості) умови формування ціннісних орієнтацій. Вплив зовнішніх умов обумовлено визнанням соціальної природи людини, її психіки. Здійснювати присвоєння соціально ціннісного змісту людині дозволяють особливості її внутрішнього світу. Внутрішні

умови освоєння ціннісного змісту навколишнього світу формуються у людини протягом її життя та розвитку.

Багатьма дослідниками відзначається тісний зв'язок мотиваційної сфери особистості з її ціннісними орієнтаціями. В. Ядов, розмежовуючи соціально-психологічний та загально-психологічний підходи щодо дослідження ціннісних орієнтацій, зазначає, що в соціальній психології “це сфера дослідження соціалізації індивіда, його адаптації до групових норм і вимог, а в загальній психології – вивчення вищих мотиваційних структур життєдіяльності” [9, с. 16].

За дослідженнями Б. Поршнєва, основа особистості ґрунтується на функції вибору. Вибір припускає перевагу одного мотиву над усіма іншими, керуючись певними підставами якими є ціннісні орієнтації, бо ціннісні орієнтації особистості – єдина міра порівняння мотивів [5, с. 345].

Таким чином, дослідження системи ціннісних орієнтацій у професійному формуванні особистості учня може слугувати інструментом для виявлення змін, які відбуваються відповідно до перспектив одержання фахової освіти та професійної підготовки під впливом соціально-економічних реалій сьогодення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, сучасна професійна освіта повинна спрямовувати свою діяльність на здатність допомогти майбутньому фахівцю в опануванні саме тих ціннісних орієнтацій, які б сприяли його професійному вдосконаленню та подальшій самореалізації в соціумі. Адже здобуваючи певні професійні навички учень водночас засвоює і багатогранність національної культури, збагачується новими знаннями, переосмислює набуті раніше вартості, і прагне до вдосконалення та сприйняття нових, пов'язаних із майбутньою професією вартостей, котрі ще не сформували стійку ієрархією, але вже істотно зумовлюють характер подальших життєвих планів.

Перспективу подальших наукових розвідок ми вбачаємо у поглибленні досліджень, спрямованих на вивчення характеру

взаємозв'язку системи цінностей і ціннісних орієнтацій майбутнього фахівця, який здобуває робітничу професію у ПТНЗ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Вакуленко В. М. Роль гендерного аспекту у формуванні ціннісних орієнтацій на ідеях народної педагогіки майбутніх педагогів / В. М. Вакуленко, О. О. Стягунова [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua>. — Назва з екрана.
2. Завалишина Д. Н. Практическое мышление : Специфика и проблемы развития / Д. Н. Завалишина. — М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. — 376 с.
3. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. — М. : ИКЦ «МарТ» ; Ростов н/Д : Издательский центр «МарТ», 2005. — 176 с.
4. Міненко О. О. Професійне становлення практичного психолога як система парадигмальних змін / О. О. Міненко // Вісник Харківського Національного Університету. Серія “Психологія”. — 2002. — № 550. — С. 209—211.
5. Поршнева Б. Ф. Функция выбора — основа личности / Б. Ф. Поршнева // Проблемы личности : материалы симпозиума. — Т. 1. — М. : Педагогика, 1969. — С. 344—349.
6. Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. — Т. XII. — Част. 4. — К. : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2010. — 492 с.
7. Садова Т. Аксіологічний підхід у системі педагогічної методології / Т. Садова // Дошкільна освіта. — 2010. — № 1 (27). — С. 63—69.
8. Тушева В. В. Цінності у структурі професійної культури майбутнього вчителя / В. В. Тушева // Збірник наукових праць. — № 1. — Бердянськ : БДПУ, 2010. — С. 151—157.
9. Ядов В. А. Саморегуляция и прогнозирование социального поведения личности / В. А. Ядов. — Л. : Наука, 1979. — 142 с.